

*Ігор Коваль,
Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника,
Івано-Франківськ*

Співпраця духовенства Станіславської Єпархії з українськими археологами

Провідні діячі зі славної когорти духовенства Української греко-католицької церкви – могутнього чинника національного відродження – у часи відсутності самостійної науки в Галичині неодноразово прилучалися до вирішення наукових проблем. Особливо значимою є роль греко-католицьких священників у пошуках місцезнаходження княжого Галича та у вивченні його історії. Дослідженню цього складного вузла історико-археологічних питань присвятили свої праці Маркіян Шашкевич, Рудольф Мох, Антон Могильницький, Антон Петрушевич, Лев Лаврецький, які жили і творили національну науку в XIX ст.

Отець Л. Лаврецький, що став парохом сусіднього села Залукви біля Галича 2 червня 1871 року, взявся за практичне розв'язання цієї проблеми. Починаючи з весни 1882 року, при допомозі професора Львівського університету Ісидора Шараневича, він відкрив сім фундаментів княжих будівель [5, с. 304]. Серед них були румовища давньоруських храмів: Спаса, Святих Кирила і Методія, Св. Анни, Св. Пророка Іллі, Благовіщення, Воскресіння і неозначеної назви, так званій «Полігон» [10, с. 10].

Співпраця Церкви з вченими-археологами незмірно розширилася, коли за вивчення пам'яток української старовини взявся Ярослав Пастернак (1892–1969). Знайомство науковця з митрополитом Андрієм Шептицьким припадає ще на роки його навчання у Львівському університеті (1910–1914). Тоді він у ході етнографічних експедицій зробив фотографії старих дерев'яних церков XVI–XVIII ст. на Львівщині, а зібраний матеріал в альбомі подарував особисто Главі Церкви [11, с. 65]. Після повернення з вимушеної еміграції в Чехії на Україну вченого обирають членом Українського Богословського Наукового Товариства, і він стає професором археології Львівської богословської академії (1932). На пропозицію митрополита А. Шептицького науковець здійснив на початку 1930-х років розкопки в львівському соборі Святого Юра, де було знайдено сліди дерев'яної церкви, збудованої

близько 1280 року. На її місці згодом постав перший кам'яний храм, будівництво якого розпочалося приблизно від 1360-х років [13].

Як відомо, головна заслуга Я. Пастернака перед вітчизняною наукою полягає у відкритті ним фундаментів Успенського кафедрального собору (1936), а значить, і в остаточному розв'язанні проблеми локалізації княжого Галича. Вчений згадом зазначав у своїй монографії «Старий Галич»: «Його Ексцеленція Митрополит А. Шептицький навесні 1934 року поручив мені вести його ж коштом нові, систематичні розкопки по всьому терені колишньої столиці» [8, с. 66]. У розкопках взяв участь головний економ греко-католицької митрополії, отець Тит Войнаровський, а також інспектор-інженер Андрій Мельник [1, с. 59]. Неоціненну допомогу у проведенні досліджень археологу надавав місцевий священник, настоятель крилоської Успенської церкви о. Іван Гошовський, який ще восени 1896 року, після приходу на парохію, власними аматорськими розкопками обстежив зовнішню сторону фундаментів храму. Йому вдалося відкрити примуровану до стіни церкви криггу, заповнену людськими кістками.

Відкриття Успенського собору мало величезний вплив на пробудження релігійного життя серед християнського люду Галичини. «Це була подія, – писав Я. Пастернак, – яка зелектризувала всю західноукраїнську суспільність. До місця розкопів пали справжні прощі» [9, с. 4].

Митрополит А. Шептицький жваво цікавився ходом археологічного дослідження фундаментів Успіння Пресвятої Богородиці, про які Владика Церкви ретельно інформував сам автор відкриття у приватному листуванні [14].

Збереглися свідчення про те, що духовний натхненник і меценат розкопок митрополит А. Шептицький збирався відвідати Крилос-Галич, а при тому оглянути фундаменти Успенського собору та кам'яний саркофаг з тлінними останками князя Ярослава Осмомисла (1153–1187). Я. Пастернак писав у своїх спогадах, що результати досліджень «зродили були думку у митрополита А. Шептицького зробити останки Галицького Кафедрального Собору заповідником, пантеоном всенародного, історичного і церковного значення» [11, с. 76].

Глава Церкви добре знав Крилос і його історичні околиці. У травні 1902 р. разом з художником О. Макаревичем А. Шептицький відвідав стародавній Галич, Крилоську гору і церкву Святого Пантелеймона. На спомин про цей приїзд митрополита зберігся його візитаційний запис у церковній книзі, який підтверджує чудотворність образу Пресвятої Богородиці в Успенському храмі (1586). Подбав тоді меценат української культури і про збереження історико-церковних цінностей, які були зосереджені

в Крилоській катедрі. За його порадою велика збірка старовинних документів і стародруків була передана Національному музею у Львові.

...А тим часом, влітку 1937 р., в розпал археологічних розкопок Я. Пастернака, на фундаментах галицької княжої катедри відбувався справжній релігійний Ренесанс. «Щоденно можна було бачити тут богомільних прочан, – пише у споминах колишній управитель митрополітичних крилоських дібр інженер Д. Герчанівський, – які на колінах промовляли молитви над саркофагом, зовсім так, як робили богомільні прочани в Печерській Лаврі та в Почаєві чи на інших прощах» [2, с. 764].

Редактор газети Станіславської єпархії Осип Назарук написав для «Нової Зорі» узагальнюючу статтю «В княжім Крилосі. Вражіння, описи, рефлексії й одна проблема: Чи відкрита катедра князя Яр. Осмомисла була православна чи католицька», яка друкувалась в числах 64, 66 і 68 за 1937 рік. «Нова Зоря» також постійно інформувала своїх читачів про хід та результати досліджень Я. Пастернака під рубрикою «Розкопи в Крилосі».

Паломництво віруючих галичан перетворилося в грандіозне свято – День княжої слави, яке відбулося 22 серпня 1937 року. Газета «Станіславські вісті» опублікувала репортаж про те, як у Крилосі відбувалося величне релігійне торжество, присвячене 750-річчю роковин смерті галицького князя Ярослава Осмомисла. Святкування розпочалося Службою Божою. Посередині розкопанних фундаментів храму стояв відділ молодіжного формування «Орлів», нагадуючи дружину володаря Галича. З того самого місця, де в давнину стояв престіл собору, біля якого правили галицькі єпископи і митрополити, священник Іван Гошовський почав виголошувати проповідь. Але коли старенький отець побачив довкола собору багатотисячний натовп прочан, що стояли на насипах з розкопів, його голос заломився, він розплакався і не міг більше говорити. Свято завершилося доповідями, зачитаними галицькими істориками і гарним концертом [3, с. 1].

В процесі опрацювання таємної кореспонденції польської поліції Станіславського воєводства нам вдалося віднайти невідомі документи, які засвідчують, що, проводячи історичні екскурсії по Крилосу, син отця Івана Сергій Гошовський здійснював націоналістичну пропаганду [4]. Джерела інформаційного характеру твердять, що в цій діяльності провідникові українських націоналістів допомагав станіславський лікар Ярослав Хмілевський [12], один з авторів відомої монографії «Княжий Галич» (Станіслав, 1938). У світі найновіших документальних джерел, – відомий медик, археолог, громадський, культурний і спортивний діяч виконував обов'язки лікаря греко-католицької Духовної Семінарії у Станіславі [6, с. 611].

Висвітлення нашого дослідження було б неповним, якби ми не згадали про тісне співробітництво археолога Я. Пастернака з владикою-ординарієм Станіславської єпархії Григорієм Хомишиним. Єпископ спонсорував археологічні розкопки Скиту Манявського, проведені на території монастирської обителі в серпні 1935 року. В розвідкових траншеях експедиція Я. Пастернака виявила братську могилу з часів татарських нападів, кригту з похованнями двох монахів всередині монастирської церкви, сліди чернечих келій. Разом з тим дослідники збагатили церковну археологію цінними знахідками – рештками середньовічних фелонів, хрестиками, дрібними монетами, кахлями тощо [7].

Доречно відзначити, що напередодні від'їзду Я. Пастернака за кордон, у березні 1943 року, на душпастирську працю до крилоської парохії був призначений отець Ярослав Легінь. Він був одним з найкращих учнів славетного археолога, професійною підготовкою якого вчитель опікувався ще з років навчання у Богословській академії у Львові, а згодом у роки розкопок на Крилоському городищі. Комуністичний режим через свої спецслужби жорстоко розправився з отцем Я. Легінем за його особисте співробітництво з Я. Пастернаком та митрополитом А. Шептицьким, а також за допомогу українському підпіллю.

Таким чином, вивчення даної проблеми дає змогу розширити спектр діяльності Української греко-католицької церкви і Станіславської єпархії зокрема, прогресивні діячі якої опікувалися науковими дослідженнями вітчизняних учених в царині історичного минулого або ж самі ставали ініціаторами та учасниками епохальних археологічних відкриттів.

Література

1. Бандрівський М. Співпраця Церкви і НТШ в царині археології // Українська Церква. – 1999. – № 4. – С. 59-62.
2. Герчанівський Д. Крилос і його княжий двір//Альманах Станіславівської землі. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 761-764.
3. День Княжої Слави // Станіславівські вісті. – 1937. – Ч. 19.
4. ДАІФО. – Ф. 68, оп. 2, спр. 420, 9-10 арк.
5. Лаврецькій Л. Розкопи старинного Галича // Зоря. – 1882. – №19. – С. 304.
6. Олесницький Б. Наші лікарі // Альманах Станіславівської землі. – Т. 1. – С. 603-613.

7. Пастернак Я. Проблеми консервації руїн Скиту // Діло. – 1937. – 7 січня.
8. Пастернак Я. Старий Галич. – Краків–Львів, 1944. – 331 с.
9. Пастернак Я. Старий Галич // Ми і світ. – 1958. – Ч. 51. – С. 4-13.
10. Пастернак Я. Ті, що розкрили підземний архів України // Терем. – Детройт, 1962. – Ч. 1. – С. 7-12.
11. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною // Український історик. – 1978. – № 1-3. – С. 63-75.
12. Станиславівські вісті. – 1937. – 29 серпня.
13. ЦДА у м. Львові. – Ф. 408, оп. 1, спр. 865, 10 арк.
14. Там само. – Ф. 358, оп. 1, спр. 317, 37-40 арк.